

Základní díla romistické literatury

I. Obecné poznámky k romistické informatorice

V ideálním případě by si měl profesionální pracovník umět vybrat a číst všechno, co patří do oboru jeho zájmů. To je ovšem nemožné... proto je potřeba, aby se tou nebo onou cestou příslušné informace vybíraly a zhušťovaly do zprávy, a to s použitím terminologie budoucího čtenáře.¹

Úvodní citát sděluje pravdu, která platí jak pro bádání kybernetická, prognostická nebo onkologická, tak pro zkoumání společenské problematiky Romů a pro romistiku vůbec. Současnou situaci ve vědě charakterizuje exploze vědeckých informací. Například *Národní referenční knihovna* v Londýně dostává denně 2000 kusů vědecké literatury, *Národní výpůjční knihovna pro vědu a vynálezy* v Londýně zpracovává do oborově kategorizovaných bibliografických jednotek 30 000 časopisů.² Nutnost průběžně zachycovat a organizovat tuto záplavu tak, aby nejvýhodnější informace byly pohotově k dispozici k nejozřejmějšímu účelům, podnítila vznik nového vědního oboru — informatoriky. Informatorika hledá způsoby, jak vědecké poznatky normalizovat s minimálním unikem informací, jakých kritérií používat pro klasifikaci a kategorizaci informací, jaké formy vytvářet pro zestručněné informace o informacích. „Druhotná informace — anotace, referát atd. — je nezbytný spojovací článek mezi odbornou potřebou a prvotním dokumentem.“³ Budováním operativní informační báze se intenzivně zabývají vědci v Sovětském svazu. Informatorice je mimo jiné věnován odborný časopis *Naučno-těchničeskaja informacija*, vydávaný *Vsesvazovým ústavem pro vědeckou a technickou informaci*. Rozvoj informatoriky je tedy podněcován na jedné straně požadavky vysoce specializovaných knihovníků a na druhé straně potřebami odborníků. Snad neexistuje žádný obor, který by nepracoval s periodicky publikovanými anotacemi, anotovanou bibliografií, výběrovou bibliografií, referáty (abstrakty), recenzemi nebo faktografickými anotacemi, jejichž formu v ČSSR kodifikuje státní norma.⁴ Některá oborová pracoviště vydávají velmi užitečné sborníky či anotované bibliografie.⁵ Efektivní vědecká práce se neobejde bez „informací o informacích“, bez abstraktů z nových poznatků, bez anotací.

Zkoumání společenské problematiky jako začínající obor nemá zatím vybudovanou základnu druhotných informací. Odborníci, kteří doposud z různých aspektů zkoumali romskou populaci, byli odkázáni na věcné katalogy v knihovnách, které se omezují na strohé bibliografické údaje, mnohdy jsou neúpl-

né, nediferencují mezi heuristickými úrovněmi publikací a málo vypovídají o věcném obsahu. Situace se příznivě mění tím, že se *Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV* ujal v roce 1971 zkoumání romské problematiky, že bude koordinovat mezioborový Romistický tým a že jednotlivé úkoly výzkumu byly zařazeny do státního plánu. Zhodnocení dosažených výzkumů a prací týkajících se Romů (od roku 1945) je přímo součástí úkolu oddělení pro sociologii národnostních vztahů. Průvodním produktem hlubšího hodnocení — nebo přímo jeho formou — může být série anotací anebo jiných vhodně volených normalizovaných forem stručně informujících o dile.

Romistická „informatorika“ si musí především ujasnit pracovní postupy spojené s některými zvláštnostmi oboru. Obor je určen předmětem, kterým se zabývá, tedy Romy. Přirozená lidská pospolitost, jako je etnická skupina, je vymezena systémem propojených determinací:

- determinací sociálně politickou — to je postavení skupiny ve větším celku, jehož je součástí (územně ekologické postavení Romů a jejich rozvrstvení ve společenské struktury, politické zařazení),
- determinací etnokulturní, která se projevuje ve svěbytných formách komunikační symboliky,⁶
- determinací historickou.

Identifikovat jednotlivé determinace, a tím celou etnickou skupinu je úkol jednotlivých oborů anebo kategorií příbuzných oborů; nicméně, protože je tato diferenciace pouze operacionální — ve skutečnosti ony determinace fungují neoddělitelně prostoupeny — je nutné, aby odborníci různých oborů měli jisté množství společných základních znalostí o zkoumané etnické skupině, znalostí, které zdánlivě s jejich specializací nesouvisí. Historik, lingvista, etnolog nebo folklorista budou tápat, neosvoji-li si podstatné údaje o sociálně ekologickém rozložení romské populace. Na druhé straně sociolog nebo psycholog mohou při výzkumu opominout podstatné faktory, neseznámí-li se se základními poznatky o etnické nebo historické determinaci Romů. Je tedy možné hovořit o interdisciplinárním oboru, o romistice, jejímž úkolem je koordinované získávání, třídění a zprostředkovávání nezbytných všeobecných znalostí o Romech.

Zvláštností romistické informatoriky je, že ke zhodnocení díla — a hodnocení je v určité míře obsaženo i v nejstručnější anotaci — bude třeba dvojího systému znalostí: v metodice oboru, do něhož dílo spadá (sociologie, psychologie, lingvistika, atd.), a v romistice; nemluví o nutné znalosti marxistické metody dialektického a historického materialismu.

¹ Marthaler, M. P.: *Integrovaná vědecká informační služba ISIS při mezinárodním úřadu práce*. In: Skripta — Akumulace informací. Fakulta sociálních věd a publicistiky UK, 1971, s. 51.

² Tamtéž.

³ Solovjev, V. I.: *Poaspektnyj metod referirovanija*. Naučno-těchničeskaja informacija, 1971, č. 2.

⁴ ČSN 01 0195, *Bibliografický (dokumentační) a katalogizační záznam*.

⁵ Například: *Annotated Bibliography on Leisure*, Czechoslovakia 1960—1969. Prague, European Centre for Leisure and Education, 1970.

⁶ Hübschmannová M.—Rehák, J.: *Etnikum a komunikace*. Sociologický časopis, 6, 1970, č. 6, s. 548—559.

Další problém souvisí s tím, že zkoumání Romů je obor začínající; dosavadní poznatky tvoří souvislou informační vrstvu, ale řídké a nepropojené nánosy. Prázdnou plochou často zaplňují publikace sekundární heuristické úrovně, kompilace, které trdají jak validní poznatky, tak překonaná tvrzení a hypotézy. Na heuristické škále lze někdy těžko odlišit, které dílo patří do kategorie vědeckých, populárně vědních či vyložené publicistických prací. Ovšem v situaci poznamenané nedostatkem spolehlivých vědeckých prací budeme patrně získávat informace i z děl nižší heuristické úrovně, hodnocení se povede po dvojí linii: budeme hodnotit explicitní informaci o faktech a míru její validity a zároveň implicitně vyjádřenou informovanost a postoj informanta. Tento postup se blíží spíše obsahové analýze než prosté anotaci či abstraktu a je třeba pro něj vypracovat přesnou metodu⁷.

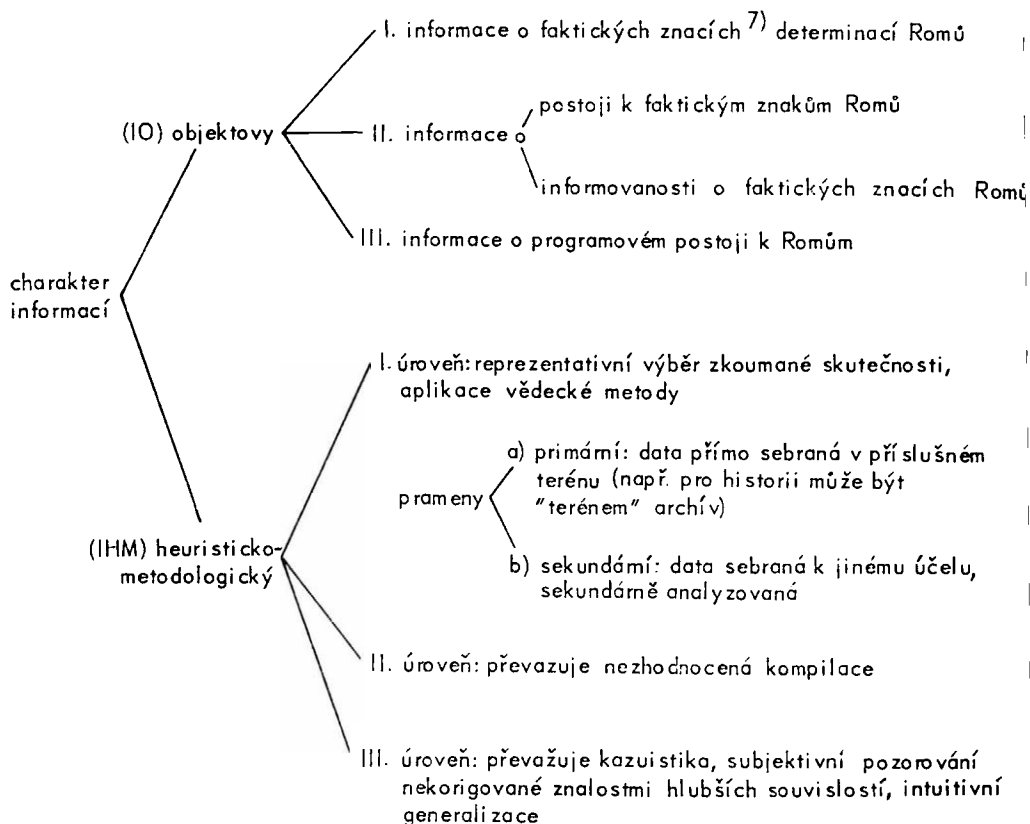
Velký význam mají i práce instruktivní, směrniceho charakteru, které tlumočí programový postoj vedoucích složek společnosti k řešení romské problematiky a obvykle rozvádějí stranické usnesení, vládní usnesení nebo zákon týkající se Romů. Protože marxismus-leninismus zdůrazňuje jako základní

poslání vědy skutečnost nejen zkoumat, ale i měnit, patří hodnotící informace o programových instruktivních informacích mezi zadání romistické informatoriky.

Dosavadní romistickou literaturu lze hodnotit podle charakteru sdělovaných informací přibližně tak, jak je znázorněno na schématu.

Mezi kategoriemi IO a IHM je vztah konjunkce, mezi jejich podrozděleními (I, II, III) je vztah disjunkce; to znamená, že jedno dílo může mít charakteristiku IO i IHM, ale lze je zařadit pouze pod I nebo pod II nebo pod III.

Pro různé kategorie děl vytvářené podle kombinací kritérií IO a IHM bude vhodné vytypovat odpovídající systémy *charakteristik* jednotně popisujících obsah, kvalitu, novost případně potenciální dopad informací zprostředkovaných dílem. (Pochopitelně nebudou chybět běžné bibliografické charakteristiky uvedené ve státní normě.) Pro odbornou literaturu by takovými charakteristikami mohly být: *novum* obsažené v publikaci, *informační přínos*, *doznané omezení*, *kritické výhrady*, *společenské doporučení*, zvolená *metoda díla*, případně společenský popud k práci, korekce dosavadních porovnatelných znalostí a jiné. Volit charakteristiky pro IOii, iii a IHMii, iii

⁷ Tamtéž.

bude mnohem obtížnější, a jak bylo řečeno, bude se tato práce blížit spíše obsahové analýze.⁸

Uhrnem řečeno, je romistická literatura zastoupena těmito typy:

- vědecká literatura (poměrně skromná)
- instruktivní (směrnicová) literatura
- populárně vědecká a publicistická literatura.

O kterých publikacích nahromaděných od roku 1945 informovat přednostně?

Vhodným kritériem pro volbu priority může být *informační potenciál* díla měřený *fundamentalitou informací* a šíří jejich *aplikačního rádia*, tj. okruhem použitelnosti pro odborníky různých oborů, decidujícími pracovníky určujícími směrnice pro řešení romské problematiky i praktickými pracovníky. Za fundamentalní můžeme považovat soubor informací, které vypovídají globálně o některé ze základních determinací Romů.

Jak nejlépe informovat zájemce o dříve získaných i nově získávaných poznatcích o Romech, ukáže konečně i anotační praxe.

II. Souhrnná informace o demografických údajích vydaných Federálním statistickým úřadem v letech 1968–1971

Za základní romistickou literaturu s vysokým informačním potenciálem považujeme pět publikací demografických a statistických dat s připojenými analýzami, vydaných *Institutem demografie Federálního statistického úřadu*. Pokusíme se podat o nich souhrnnou informaci.

K provedeným soupisům Cikánů-Romů v roce 1967 a 1968 a k výběrovému sčítání Cikánů-Romů u příležitosti sčítání lidu 1. prosince 1970 vydal *Federální statistický úřad* tyto publikace:

1. *Cikánské obyvatelstvo k 31. XII. 1967*. Československá statistika, skupina B, rok 1968, svazek č. 21, 112 stran, 600 výtisků, cena neuvedená. (Budeme značit CO/67.)
2. *Cikánské obyvatelstvo v roce 1967*. Zprávy a rozbor. Rok 1968, poř. č. 16, 19 stran, 400 výtisků, cena 4,80 Kčs. Rozbor výsledků soupisu k 31. XII. 1967. (Budeme značit CO/67-rozbor.)
3. *Cikánské obyvatelstvo k 31. XII. 1968*. Československá statistika, skupina B, rok 1969, svazek č. 25, 86 stran, 300 výtisků, cena 12,90 Kčs. (Budeme značit CO/68.) V této publikaci je uveden také seznam obcí ČSSR s cikánským obyvatelstvem k 31. XII. 1968.
4. *Cikánské obyvatelstvo v roce 1968*. Zprávy a rozbor. Rok 1969, poř. č. 11, 28 stran, 300

výtisků, cena 4,20 Kčs. Rozbor výsledků soupisu k 31. XII. 1968. (Budeme značit CO/68-rozbor.)

5. *Romské obyvatelstvo podle sčítání lidu, domů a bytů 1. 12. 1970*. (Předběžné výsledky.) Zprávy a rozbor. Rok 1971, poř. č. 23, 28 stran, 350 výtisků, cena 3,90 Kčs. Rozbor předběžného zpracování dat o romském obyvatelstvu ke dni 1. prosince 1970. (Budeme značit RO/70.)

Statistické zpracování prvních čtyř publikací provedli pracovníci *Institutu demografie SSU*, analýzu provedl dr. Vladimír Srb. Statistické zpracování výsledků sčítání lidu 1970 provedl *Český statistický úřad a Slovenský statistický úřad*, celostátní analýzu provedl *Institut demografie FSU* za vedení dr. Vladimíra Srba.

Cikánské obyvatelstvo k 31. XII. 1967

Prameny práce jsou primární: šetření

Společenský popud k šetření dalo: 1. usnesení předsednictva ÚV KSČ z 15. července 1965, 2. usnesení vlády č. 502/1965.

Operativní složky, které se podílely na šetření:

- komise rad ONV pro otázky cikánského obyvatelstva
- okresní oddělení bývalého *Státního statistického úřadu*.

Metoda a postup šetření: a) jako východisko sloužila evidence Romů vedená na národních výběrech a získaná k 31. prosinci 1966 na popud Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva (Vládní výbor), b) dodatečné údaje byly zjišťovány zvláštním formulářem (viz příloha 3)

Cílovou populací šetření je romské (cikánské) obyvatelstvo v ČSSR ke dni 31. 12. 1967, kromě té části Romů, „která již splynula s ostatním obyvatelstvem a není nikde evidencně samostatně podchycena“ (CO-rozbor, s. 1).

„Kde mluvíme o splývání, máme na mysli kulturní a společenskou integraci“ (CO-rozbor, s. 1). Cílová populace je tedy víceméně vymezena jako ta část (= většina) Romů, která na sebe upozorňuje odlišnými znaky skupinového společenského postavení.

Kapitoly — tabulky, počet: 6

Šest kapitol je reprezentováno šesti tabulkami.

Názvy kapitol (tabulek) naznačují, které znaky (charakteristiky) se v kapitole sledují.

Základní údaje o cikánském obyvatelstvu (1): sleduje se počet a územní rozložení (podle států, krajů, okresů) romské populace v kombinaci se znaky pohlaví, věku, pracovního za-

⁸ Solovjev, V. I. navrhuje v článku *Poaspektivnyj metod referirovanijs* (viz pozn. 4) 12 charakteristik obsahu invariantních logickému utváření díla, které lze sledovat v každé vědecké práci. Analýza odborného díla (výzkumu) podle těchto charakteristik (aspektů) umožňuje přehledně normalizovat druhou informaci.

Aspekty navrhované Solovjevem: 1. problém, předmět, téma výzkumu, 2. vědeckotechnická oblast;

3. cíl výzkumu; 4. přístup k předmětu výzkumu; 5. použité techniky; 6. podmínky, v nichž byl výzkum proveden; 7. konkrétní výsledky; 8. technická efektivnost společenského doporučení navrženého výzkumem; 9. ekonomický význam.

Třebaže aspekty navržené Solovjevem vyplývají z analýzy technických výzkumů, některé z nich lze použít i pro rozbor jiných dokumentů.

pojení, gramotnosti, kočovnosti a s kategoriemi adaptovanosti.⁹

Školské údaje o cikánské mládeži (2): Tabulka uvádí údaje o dětech v dětských útlích, v mateřských školách, na ZDS (zvlášť sledovány ročníky 1–5, 6, 7, 8, 9), na školách se zvláštní péčí, na školách II. cyklu, dále si všímá mládeže do 18 let v pracovním poměru, nezařazené patnáctileté mládeže, děti v dětských domovech a v domovech s ochrannou výchovou, atd. Tyto znaky jsou kombinovány s charakteristikami územního rozložení a pohlaví.

Zdravotní stav, přirozený pohyb a stěhování (3): V oddíle „zdravotnictví“ se sleduje 7 znaků (např. aktivně nemocní na TBC, nakažlivé choroby; rozdělení: děti-dospělí); v oddíle „přirozený pohyb“ jsou vedeny údaje o živorodosti, úmrtnosti atd.; oddíl „stěhování“ uvádí 9 znaků vypovídajících o migraci z českých do slovenských krajů a naopak. Znaky jsou kombinovány se znaky územního rozložení a pohlaví.

Sociální zabezpečení a bydlení cikánského obyvatelstva (4):

29 charakteristik vypovídá o pozůstatcích společenského postavení Romů v minulosti, specifikovaného počtem chatrčí, hygienicky nevhodujících bytů obývaných Romy, počtem Romů soustředěných v cikánských osadách atd.

Počet a pohyb cikánského obyvatelstva podle okresů (5): Tabulka informuje o celkovém přírůstu či úbytku romského obyvatelstva způsobeném přirozeným pohybem a stěhováním během roku 1966/1967.

Rozptyl¹⁰ cikánského obyvatelstva podle okresů (6): tabulka podchycuje data o rozptylu prováděném na základě směrnic Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva.¹¹

První čtyři tabulky sledují více než sto znaků, udaných převážně v absolutních číslech (v tabulce 1 jsou uvedena i odpovídající procenta), „jsou zpracovány jako koncentrace

okresních tabulek, ale jsou uspořádány podle příbuznosti dat. Tabulka 5 je okresní rekapitulací pohybu obyvatelstva a tabulka 6 je přehledem stěhování cikánského obyvatelstva podle směrů“ (CO/67, s. 2). (Ostatní charakteristiky budou nadále platit pro obě práce: CO/67 a CO-rozbor.)

Cikánské obyvatelstvo v roce 1967 (zprávy a rozbor)

Tato publikace analyzuje data uvedená v CO/67

Počet kapitol: 12

Počet tabulek: 48

Novum

Obě publikace lze považovat za první zevrubný demograficko-statistický přehled o romské populaci s připojenou analýzou dat. Ačkoli soupisy Romů se pořizovaly v roce 1947 a 1966, nebyly úplné. (Například v roce 1967 se poprvé zjišťovala přirozená změna romského obyvatelstva, CO-rozbor, s. 9.) Přesto byly získány alespoň základní údaje o Romech („soupisy byly prováděny pomocí sumárních výkazů, v nichž, nebylo možno žádat příliš podrobná třídění“, RO/70, s. 5).

Informační přínos

Informační přínos je implicitně obsažen v samotných datech (CO/67). Explicitní informační přínos poskytuje vynikající analýza těchto dat (CO-rozbor).

Závažnost společenské problematiky Romů byla už před tím, než vyšly demografické přehledy, dokumentována řadou stranických a vládních usnesení — konečně samotné šetření CO/67 vycházelo z požadavku stranického a vládního usnesení. Problém byl ovšem pocíťován víceméně empiricky a chyběla reprezentativní čísla, která by ukázala rozložení a vektor problému. Teprve demograficko-statistické údaje o romské populaci, jejich analýza a porovnání s některými podobně sledovanými znaky u ostatní populace (v CO-rozbor) demonstrovaly míru odchylek u jed-

⁹ Kategorizace adaptovanosti byla doporučena Vládním výborem, který vycházel ze zcela správného předpokladu, že „způsob života naší společnosti objektivně působí a urychluje diferenciální proces mezi Cikány samotnými“ (Hlavní směry řešení otázek cikánského obyvatelstva, výtah z referátu na prvním zasedání Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva, s. 5) a že tedy tuto sociální diferenciaci je nezbytné zachytit, aby při řešení romské problematiky bylo možné přistupovat k Romům odlišně. Diskriminační kritéria, podle nichž se měli Romové zařazovat do tří kategorií adaptovanosti (I. Romové mimo soustředění, II. adaptabilní, III. nejzaostalejší — CO 67, tabulka 1), byla určena podle „zapojení do výrobního procesu a stupně vzdělanosti a kulturnosti v nejbližším slova smyslu“ (tamtéž). Rámcové směrnice nebyly ovšem dále operačně realizovány, a tak činitel národních výborů zařazovali Romy do jednotlivých kategorií víceméně arbitrárně. V současné době se znak adaptovanosti nesleduje, pro praktické řešení problému a přesnější stanovení prognózy vývoje bude však potřeba vymezit přesná operativní kritéria a znaky sociálního rozvrstvení Romů.

¹⁰ Usnesení vlády č. 502/1965 uložilo kompetentním orgánům mimo jiné provést „likvidaci nežádoucích soustředění cikánského obyvatelstva“. (Ústavem pro výzkum veřejného mínění bylo v rámci zjišťování

mínění o Romech — 1970 — zjišťována mimo jiné i sociální distance vůči Romům. Citované výsledky uvádějí procento veřejnosti ochotné navázat s Romem vztahy: příbuzný — 6%; přítel — 11%; soused — 8%; spolupracovník — 17%; občan — 24%; návštěvník — 8%; vykázat — 26%. Průměr sociální distance vůči Romům značně převyšuje distanci vůči příslušníkům ostatních národností v ČSSR. Údaje o sociální distanci nepřímo napovídají, že neromské obyvatelstvo nebylo ochotno přijímat organizované přesunované romské rodiny.) Vládní výbor vypracoval koncept organizovaného rozptylu a přesunu romských rodin ze slovenských do českých okresů. Celostátní harmonogram stanovil na léta 1966–1968 přesun 1100 romských rodin ze Slovenska do Čech a na Moravu. V celém období bylo přesunuto pouze 494 rodin, z nichž v nových místech zůstalo 384 rodin; harmonogram byl splněn na 36,86%. Ukázalo se, že přesunu brání jednak vnitroskupinové vztahy (tradiční rodové vztahy v sociální substruktuře romské komunity), jednak meziskupinové vztahy (dosud nepřekonané předsudky Romů na jedné straně a ostatních společenských skupin na straně druhé). (Směrnice pro rozptyl, viz pozn. 5.) Přesun brzdily i některé organizační a technické potíže. Od metody rozptylu se upustilo a údaje o rozptylu se nesledují.

notlivých znaků (nebo u souborů příbuzných znaků) charakterizujících sociální postavení většiny Romů od průměru ostatní populace. Navíc statistiky naznačily korelaci předmětného rozložení problému s územním rozložením romské populace. Ukázalo se, že největší odchylky od průměru ostatního obyvatelstva jsou ve sféře *gramotnosti a školství* (tabulka 14, s. 15: 9. ročník škol I. cyklu ZŠ, ZŠ dokončilo pouhých 13,2 % romských žáků, zatímco ostatní žáci vycházející z 9. ročníku tvořili 82,6 %), dále ve sféře *bydlení* (u Romů připadalo na jeden byt 7,1 osob — tabulka 29, s. 26; ze 100 bytů obývaných Romy bylo 39,0 % nevyhovujících — tabulka 33, s. 28; v 903 osadách bylo 8587 chatrčí — tabulka 30 a 32, s. 26, 27; v tabulkách 34 a 35, s. 29 je naznačen zlepšující se trend ve sféře bydlení, projevující se v likvidaci 1813 nehygienických bytů a v likvidaci 1931 chatrčí), ve sféře *nemocnosti* (proti 0,35 procentům úhrnu obyvatelstva trpělo aktivní TBC 0,82 % Romů, s. 23) a ve sféře *stěhování* (stěhuje se 29,9 % Romů proti 15,9 % úhrnu obyvatelstva — tabulka 36, s. 30). Patrné jsou odchylky v *plodnosti Romů* (vitální index u Romů je 711,9 a u úhrnu obyvatelstva 149,5 — tabulka 7, s. 10) a u *věkového složení*. To, že „úrovní své intenzivní reprodukce se československé cikánské obyvatelstvo blíží úrovni reprodukce v rozvíjejících se zemích“ (s. 9), by samo nemuselo svědčit o neintegrování Romů. V korelaci s velmi špatným bydlením, nemocností a ngramotností lze soudit, že tempo integračního procesu nestačí rychlému růstu populace.

Na druhé straně ukázaly statistické údaje a jejich rozbor, že ve sféře *pracovního zapojení* se procento pracujících Romů (mužů) příliš neliší od pracovního zapojení ostatních. 77,2 % Romů v produktivním věku pracovalo, pracovní zapojení všech mužů je vyjádřeno 86,2 %. Při censovém sčítání 1. 12. 1970 bylo zjištěno, že počet ekonomicky aktivních romských mužů v produktivním věku je 86,1 % (v ČSR dokonce 93,4 % — RO/70, tabulka 5, s. 15). „Zvýšení je tak markantní, že vede k myšlence, zda soupisy z let 1967 a 1968, vycházející z evidencí národních výborů, nebyly v tomto směru hluboce podhodnoceny právě v bodě ekonomického zapojení Romů“ (RO/70, s. 14). Úhrnem lze říci, že hlavní informační přínos publikací CO/67 a CO-rozbor spočívá v tomto: Data a jejich analýza ukazují základní předmětné rozložení a vektory romské problematiky, zhruba korelované s územním rozložením romské populace.

Doznaná omezení

Na několika místech doznávají autoři, že údaje získané z evidencí národních výborů nejsou zcela přesné a tím dochází k některým nelogičnostem (údaje o přírůstku Romů za léta 1966/67 — CO-rozbor, s. 3; rozpor v datech o přistěhovaných a vystěhovaných Romech — CO/67, s. 2; nelogičnost v poměru pohlaví u dětí 0-15 CO-rozbor, s. 4, atd.). „Něméné řádově jsou čísla spolehlivá, takže lze mluvit o tom, že je u nás kolem 224 000 cikánů a že tento počet představuje 1,6 % obyvatelstva“ (CO-rozbor, s. 3).

Kritická připomínka

Je možno uvést výhradu pouze k jednomu opominutí — totiž k opominutí subetnické diference Romů v ČSSR, a tím k záměněm pojmů kočování a migrace (stěhování), z nichž každý reprezentuje geneticky odlišný společenský jev. 11 820 Romů vedených jako kočovníci (CO-rozbor, s. 2) patří ke skupině Olašských Romů, kteří se od ostatních skupin liší jazykem a tradiční profesí významně spoluurčující sociokulturní substrukturu skupiny, substrukturu, jejíž funkční složkou bylo kočování. Romové příslušející k etnickým skupinám „slovenských“ Romů a „maďarských“ Romů se začali usazovat už v 16. a 17. století a lze o nich hovořit jako o Romech usedlých. Stěhování do Čech po druhé světové válce je nový společenský jev u této skupiny, podmíněný jinými skutečnostmi než kočování u Olašských Romů. Subetnické rozlišování Romů má velký význam pro praktické řešení problému migrace a kočování, k nimž bude patrně třeba přistupovat odlišně. Nechci toto faktické opominutí vytýkat demografické publikaci, protože etnologické poznatky nespádají do oboru demografie; vinu lze přikládat nedostatečnému rozšíření základních romistických poznatků a informací. Tento nedostatek se již začal napravovat díky tomu, že zkoumání romské problematiky bylo institucionalizováno, že základní romistické poznatky budou koordinované získávány a publikovány.

Publikace *Cikánské obyvatelstvo k 31. XII. 1968 a Cikánské obyvatelstvo v roce 1968* měly podobný charakter. Prvá publikace obsahovala statistické tabulky, druhá publikace rozbor statistických dat příslušného soupisu. *Seznam obcí ČSSR s cikánským obyvatelstvem* (k 31. 12. 1968). Publikace sleduje územní rozložení romského obyvatelstva v obcích. Pro zajímavost uvedeme modifikované údaje z tabulky publikace *Krajský přehled*, s. 2:

Území	Počet obcí		Procento	
	celkem	s cikánským obyvatelstvem	obcí s cikánským obyvatelstvem	cikánského obyvatelstva
ČSSR	10 611	3 152	29,7	1,6
ČSR	7 495	1 549	20,7	0,6
SSR	3 114	1 603	51,5	3,7

Romské obyvatelstvo podle sčítání lidu, domů a bytů 1. 12. 1970 (předběžné výsledky)

Prameny primární: sčítání lidu, domů a bytů. Společenský popud k šetření romské populace v rámci cenzu byl dán vládním usnesením č. 223 197.

*Metoda a postup šetření: („Zjistit skutečně všechny Romy, jak bylo cílem této akce, nebylo jednoduché. Ne všichni Romové se hlásí k svému původu a ne u všech existují tzv. objektivní znaky romství...“ — RO/70, s. 5.) — byly vypracovány objektivní ukazatele, podle kterých měli sčítací komisaři zjišťovat skupinovou identitu Romů; na vytyčování ukazatelů se podílely: *Federální statistický úřad, ČSÚ a SSÚ, Federální ministerstvo práce a sociálních věcí a české a slovenské ministerstvo práce a sociálních věcí, spolupracoval Svaz Cikánů-Romů*, — za objektivní ukazatele byl považován mateřský jazyk, evidence vedená národními výbory, fyzické znaky, charakteristický způsob života a v nejasných případech bylo třeba „opírat se o obecnou znalost této skupiny obyvatelstva“ (s. 6).*

Cílová populace předpokládaná: Romové v ČSSR („předpokládalo se, že soupis přinese individualizované údaje za každého obyvatele zvlášť, jejichž kombinačním tříděním lze získat podrobnější informace a podklady pro řešení romské problematiky“ — s. 5).

Cílová populace analyzovaná v RO/70 je 202 285 Romů, tedy o 24 182 Romů méně, než bylo zjištěno v roce 1968. V ČSR je únik ze soupisu reprezentován 17,3 procenty, v SSR 8,2 procenty. „Sociální a kulturní integrace patrně snížila pozornost sčítacích orgánů k etnicky romské populaci... Je také pravděpodobné, že určitá část obyvatel označených ve sčítacích arších jako Romové unikla pozornosti při předběžném zpracování do příslušných tabulek a objeví se až při zpracování strojovým“ (s. 9).

Počet kapitol: 6, předmluva a závěr

(1. Počet Romů, 2. Územní rozložení Romů, 3. Pohlaví a věk Romů, 4. Ekonomická aktivita Romů, 6. Byty a bydlení Romů.)

Počet tabulek: 13

Novum

V publikaci se užívá — na rozdíl od většiny ostatních publikací — vlastního etnonymu Rom místo tradičního Cikán.

Informační přínos

Co bylo řečeno o informačním přínosu předěšlých publikací CO/67 a CO-rozbor, platí plně i o publikaci RO/70.

Navíc jsou v této publikaci postiženy vývojové tendence komparacemi porovnatelných údajů za léta 1967, 1968 a 1970. Autoři nastílnili vývoj romského obyvatelstva do roku 2000; tento vědecký odhad má nesmírnou hodnotu pro koncepci řešení romské problematiky. „Romové zůstávají početnou etnickou skupinou s perspektivním vývojem.

Projekce romského obyvatelstva do roku 2000, i když vycházejí z předpokládaného poklesu nynější vysoké porodnosti, přece počítají se 407 000 Romů koncem roku 2000, z nichž 108 000 by bylo obyvateli ČSR a 299 000 obyvateli SSR za předpokladu, že by během příštích let nedocházelo k asimilaci ani ke stěhování... I za předpokladu stejného tempa integrace resp. asimilace jako v letech 1967—1968 by počet Romů v roce 2000 byl 313 000 (2,1 % obyvatelstva, s. 9)“.

„Předběžné zpracování výsledků šetření o romském obyvatelstvu ukázalo hlavní problémy charakteristické pro romskou etnickou skupinu v Československu a rozdíly mezi Romy v českých zemích a na Slovensku... Věkové složení Romů a poměr pohlaví ukazují, že jde o obyvatelstvo typu rozvojových zemí...“

...Data o rozmístění ukazují, že jde o obyvatelstvo koncentrující se jednak na venkově, a to soustředěně, nebo v diaspóře, ale také ve velkých městech... Urbanizace povede ke snížení jejich přirozené reprodukce, neboť přijímají reprodukční zvyklosti svého okolí... je nutno opravit představy o nízké ekonomické aktivitě Romů, zejména mužů... Celkový ukazatel pracovního zapojení je příznivý u mužského obyvatelstva a průměrný u ženského obyvatelstva... Bydlení Romů zůstává na nižší úrovni, i když se nepochybně v posledních letech zlepšilo... (s. 23).

...Problémem zůstává zaškolení a školní docházka romských dětí (kapitola 5, tabulka 7, 8, 9, ss. 16—19).

...K urychlení tempa integrace Romů do většinové společnosti mohou s úspěchem napomáhat oba svazy Cikánů-Romů v ČSR a na Slovensku...“ (s. 24).

Doznaná omezení

Podstatným omezením je velký únik Romů ze soupisu, který snižuje počet romského obyvatelstva o 10,7 % proti roku 1968. Nicméně výpočet projekcí a trendů, který je velkým informačním přínosem této publikace, lze považovat za spolehlivý i přes doznaná omezení.

Všechny uvedené publikace řadíme podle objektového charakteru informací (10) pod oddíl I — informace o faktických znacích socioekologické determinace Romů — a podle heuristického charakteru informací a metodologického přístupu jim přiřítáme primární úroveň. Práce v hrubých rysech identifikovaly Romy jako společenskou skupinu a naznačily, jakým směrem je třeba vést další a jemnější identifikaci. [Žádoucími údaji by byla například data o pracovním zapojení Romů v jednotlivých profesích nebo skupinách profesí odlišných mírou kvalifikace; o sňatcích a věku snoubenců; o věku prvoroďčích; o interetnických sňatcích; o jazykové determinaci v korelaci s věkem a dalších znacích etnické determinace; o subetnické diferenciaci alespoň mezi Romy „usídlými“ („slovenskými“, „maďarskými“) a „kočovnými“ (Olašskými) atd. K tomu je

ovšem nutné nové šetření.] Údaje shromážděné a zhodnocené v publikacích jsou výchozím materiálem pro decidující stranické a vládní orgány, pro odborníky, kteří se zabývají jakýmkoli aspektem romistiky, a konečně mohou sloužit i praktickým pracov-

níkům. Bez nadsázky lze říci, že díla podobné odborné úrovni fungují nepřímo jako katalyzátory integračního procesu Romů do ostatní společnosti v ČSSR.

Milena Hübschmannová